

นวนิยายของ “ดอกไม้สด” กับพัฒนาการนวนิยายไทย*

ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ตรีศิลป์ บุญขจร**

บทบาทในด้านบุกเบิกนวนิยายหลัง พ.ศ.๒๔๗๕ ของ “ดอกไม้สด” เป็นบทบาทต่อเนื่องมาจาก ก่อน พ.ศ.๒๔๗๕ ซึ่งเป็นยุคที่นวนิยายไทยก้าวเข้าสู่ลักษณะของตนเอง ดอกไม้สดเป็นที่รู้จักกันทั่วไปในฐานะผู้บุกเบิกนวนิยายชีวิตครอบครัว หลัง พ.ศ.๒๔๗๕^๑ ดอกไม้สดก็ยังคงเสนอนวนิยายในลักษณะเช่นนี้ แต่มีความเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมอันสืบเนื่องมาจากอิทธิพลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมแตกต่างไปจากที่ปรากฏใน *สงครามชีวิต* ของศรีบูรพา หรือ *หญิงคนชั่ว* ของ ก.สุรางคนางค์ ทั้งนี้เพราะ “ดอกไม้สด” จัดได้ว่าเป็นสมาชิกคนหนึ่งของคนชั้นสูงที่ต้องเป็นฝ่ายสูญเสียจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว อิทธิพลจากการเปลี่ยนแปลงทำให้นวนิยายของดอกไม้สดมีพัฒนาการไปในสามลักษณะซึ่งลักษณะทั้งสามนี้ก็มิมีบทบาทต่อพัฒนาการนวนิยายไทยด้วย

ลักษณะแรก ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมซึ่งส่งผลกระทบต่อไปยังสถานภาพของคนชั้นสูงทำให้ดอกไม้สดมองเห็นความจำเป็นในการปรับตัวของคนชั้นนี้ ที่ต้องแปรเปลี่ยนค่านิยมในการดำรงชีวิตบางประการ ในขณะที่สังคมทั่วไปกำลังกล่าวถึงช่องว่างในสังคมระหว่างเจ้ากับข้า และคนชั้นสูงกำลังมองความเปลี่ยนแปลงของสังคมอย่างหวาดกลัวต่อผลกระทบที่จะมาถึงสถานภาพของตน ดอกไม้สดกลับมองเห็นความหวังใหม่ที่คนชั้นสูงอาจรุ่งเรืองในชีวิตและในสังคมได้เช่นเดิมหากจะเปลี่ยนค่านิยมบางประการ เธอเสนออาชีพใหม่ที่คนชั้นสูงไม่นิยมประกอบมาก่อนคือ อาชีพค้าขายแทนที่จะรับราชการ นอกจากนี้ยังเสนอวิถีทางที่ “ผู้ดี” จะยังคงความเป็น “ผู้ดี” อยู่ได้แม้สภาพความเป็นอยู่หรือฐานะทางเศรษฐกิจจะตกต่ำลง “ผู้ดี” ที่แท้จริงก็คือผู้ที่ประพฤติดี หาใช่ขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจไม่

* ตรีศิลป์ บุญขจร. *นวนิยายกับสังคมไทย ๒๔๗๕-๒๕๐๐*. กรุงเทพฯ: โครงการตำราคณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

** อาจารย์ประจำภาควิชาวรรณคดีเปรียบเทียบ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ผู้อำนวยการศูนย์วรรณคดีศึกษา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

นายกสมาคมภาษาและหนังสือแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์

^๑ ก่อน พ.ศ.๒๔๗๕ “ดอกไม้สด” เขียนนวนิยายเรื่อง *นิจ* และ *ศัตรูของเจ้าหล่อน* (๒๔๗๒) *ความคิดครั้งแรก* (๒๔๗๓) *กรรมเก่า* (๒๔๗๕)

หลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ มีผลงานด้านนวนิยายดังนี้ *สามชาย* (๒๔๗๖) *หนึ่งในร้อย* และ *อุบัติเหตุ* (๒๔๗๗) *ชัยชนะของหลวงนฤบาล* (๒๔๗๖) *ผู้ดี* (๒๔๘๐) *นี้แหละโลก* (๒๔๘๓)

ข้อมูลด้านลำดับการเขียน และ พ.ศ.ได้จาก Wibha Senanan, *The Genesis of the Novel in Thailand* (Bangkok: Thai Watana Panich, 1975), p. 151.

ใน *สามชาย* ซึ่งเป็นนวนิยายที่ดอกรั้วสวดเขียนหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองเพียงปีเดียว แสดงให้เห็นอิทธิพลของสังคมต่อความคิดของดอกรั้วสวดอย่างแจ่มชัด อุดมการณ์ของคณะราษฎร เกี่ยวกับเสรีภาพและเสมอภาค ประกอบกับระบอบเศรษฐกิจที่ “ชนานุภาพ” เริ่มเป็นใหญ่ทำให้ดอกรั้วสวด สร้าง รัตน์ ปวดติกุล ตัวละครเอกในเรื่อง *สามชาย* เป็นชนชั้นสูงในสังคมยุคใหม่ที่เลือกอาชีพพ่อค้าเป็น วิถีทางก่อร่างสร้างตัว แทนที่จะยึดถือค่านิยมด้านอาชีพรับราชการอย่างที่ชนชั้นสูงทั่วไปปฏิบัติกันสืบมา

ในจำนวน “สามชาย” ลูกพี่ลูกน้องที่มีศักดิ์เสมอกัน รัตน์ ปวดติกุล เป็นผู้ที่ได้รับความยุติธรรม มาตั้งแต่เด็ก ทั้งนี้เพราะการกระทำของบิดาที่ไปสมรสหญิงที่ไม่มีเชื้อสายเป็นชาวบ้านธรรมดา ชีวิตของ รัตน์จึงอยู่ในฐานะเด็กที่เลี้ยงไว้มากกว่าเป็นสมาชิกของตระกูล ความยุติธรรมที่เขาได้รับทำให้เกิดความ มานะบากบั่นก่อร่างสร้างฐานะ สะสมเกียรติคุณให้ตนเอง

แรงผลักดันจากความยุติธรรมทำให้รัตน์เลือกวิถีทางสร้างฐานะตามวิถีทางของสังคม “ชนานุ ภาพ” เขาจึง “แหวก” ค่านิยมของ “ผู้ดี” สมัยนั้นที่นิยมรับราชการต่างๆ ที่มีตำแหน่งรอเขาอยู่ หัน ไปเป็น พ่อค้าอันเป็นอาชีพของพวก “ผู้ดีใหม่” แน่นนอนการเลือกวิถีทางที่ต่างไปจากชนชั้นสูงแต่เดิมของรัตน์ สะท้อนให้เห็น “ความหวัง” ของดอกรั้วสวด ซึ่งเป็นหนุ่มสาวคนหนึ่งในยุคหนึ่งที่เริ่มจากการมี “ความหวัง” กับการเปลี่ยนแปลงการปกครองว่า โอกาสคงเปิดกว้างขึ้นในการก่อร่างสร้างตัว ไม่ใช่อาศัยชาติตระกูล หรือยศศักดิ์ดังเป็นมาแต่เดิม

การเลือกวิถีชีวิตของรัตน์สะท้อนว่าดอกรั้วสวดมองเห็นความจำเป็นที่ชนชั้นสูงต้องปรับตัวให้เข้า กับวิถีชีวิตในสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อความดำรงอยู่ของเกียรติศักดิ์ การจะดำเนินชีวิตตามวิถีทาง เก่าๆ อย่างที่ทำกันมาไม่สามารถทำให้ชีวิตรุ่งเรืองขึ้นได้ การปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพื่อความเหมาะสมจะ ทำให้สถานภาพมั่นคงในยุคสังคมยุคใหม่ นับว่าดอกรั้วสวดแสดงความคิดเห็นในเชิงแนะนำ นอกจากนี้ยัง ชี้ให้เห็นต่อไปว่า อาชีพค้าขายหรือการเป็นพ่อค้าก็อาจช่วยชาติได้ ซึ่งเป็นทัศนคติที่ต่างไปจากผู้ดีทั่วไปที่ มักมองพวกพ่อค้าอย่างเหยียดหยามว่าเป็นพวก “ผู้ดีใหม่”

แม้ว่าตัวเอกของเรื่อง *สามชาย* จะไม่ได้ดำเนินชีวิตตามค่านิยมด้านอาชีพดั้งเดิมของพวก “ผู้ดี” แต่รัตน์ก็ยังคงเป็นตัวละครในชนชั้นสูงที่มีความถือตัวและใฝ่สูงเหมือน “ผู้ดี” โดยทั่วไป (ในทัศนะของ ดอกรั้วสวด) ลักษณะเช่นนี้สอดคล้องกับการเป็นพ่อค้าได้บางส่วน ความมูมานะโดยเริ่มจากการเป็นลูกจ้าง ของรัตน์แล้วค่อยๆ ศึกษากลวิธีการค้าที่ละน้อยจนเริ่มลงทุนสร้างห้องแถวและตลาดได้เอง แสดงให้เห็น สภาพสังคมที่ชนชั้นสูงส่วนหนึ่งกลายเป็นชนชั้นนายทุนซึ่งนับว่ามีฐานะสูงพอประมาณในสังคมที่มี ระบบเศรษฐกิจแบบ “ชนานุภาพ”

ความสำเร็จสูงสุดของชีวิต คือการเป็นที่ยอมรับในสโมสรรสนิบาตอันเป็นสโมสรรชั้นสูงสุดและ ถือว่ามีเกียรติยิ่ง ลักษณะเช่นนี้สะท้อนให้เห็นค่านิยมทางสังคม ซึ่งยกย่องพระมหากษัตริย์ยังคงไม่ เปลี่ยนแปลงในทัศนะของดอกรั้วสวด แม้ว่าการเลือกอาชีพของรัตน์จะแสดงการเปลี่ยนแปลงด้าน ค่านิยมจากอาชีพรับราชการซึ่งถือว่าเป็นอาชีพมีเกียรติที่ลูก “ผู้ดี” ทั้งหลายความดำเนินตาม

การที่ดอกไม้สด เสนอภาพความเปลี่ยนแปลงทางค่านิยมในการประกอบอาชีพชั้นสูงเช่นนี้เป็นการสร้างพัฒนาการให้นวนิยายไทยไปด้วย *สามชาย* เป็นนวนิยายสะท้อนการเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมในการประกอบอาชีพอย่างแจ่มชัดที่สุด และการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.๒๔๗๕ ได้สร้างความหวังในการประกอบอาชีพในกับประชาชนทั่วไป

อย่างไรก็ตาม หลังจากนวนิยายเรื่องนี้แล้ว ไม่ปรากฏความเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมในลักษณะดังกล่าวอีกในงานของดอกไม้สด ตัวเอกยังคงยึดอาชีพรับราชการเป็นส่วนใหญ่เช่นเดิมและดอกไม้สดหันไปให้ความสนใจกับการเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมเกี่ยวกับวัฒนธรรมและการดำรงชีวิตมากกว่าด้านอาชีพ

ลักษณะที่สอง ภาพสะท้อนของผู้ดีและทัศนคติต่อผู้ดีใหม่ ดอกไม้สดเขียนนวนิยายในระบอบที่สังคมกำลังมีการเปลี่ยนแปลง ซึ่งทำให้ฐานะทางเศรษฐกิจของผู้ดีไม่มั่นคงเช่นที่เคยเป็นมาก่อนหน้านี้ ระบบเศรษฐกิจแบบชนาภาพที่เริ่มขยายตัวได้สร้างบทบาทใหม่ให้พวกพ่อค้า หรือ “เจ้าสัว” เป็นผู้มั่งคั่งทางเศรษฐกิจและได้กลายเป็นชนชั้นสูงส่วนหนึ่งที่เรียกว่าพวก “ผู้ดีใหม่” แต่ในทัศนคติของผู้ดีเดิมแล้ว พวกผู้ดีใหม่เป็นคนไม่มีสกุลรุนชาติ ไม่ใช่ผู้ดีแท้ แต่เงินทำให้ขึ้นมาสู่สมาคม “ชั้นสูง” ได้เท่านั้น

เนื่องจากตัวละครส่วนใหญ่ของดอกไม้สดเป็นชนชั้นสูง โดยเฉพาะพวกขุนนาง ภาพสะท้อนด้านทัศนคติของผู้ดีที่มีต่อผู้ดีใหม่จึงค่อนข้างชัดเจน บ่อยครั้งจะพบว่าดอกไม้สดพยายามยอมรับผู้ดีใหม่เหล่านี้โดยให้เหตุผลว่าชาติตระกูลไม่ควรเป็นตัวกำหนดสำคัญในการตัดสินว่าผู้ใดควรจะเป็นผู้ดี ความประพฤติของบุคคลนั้นต่างหากที่ควรเป็นเครื่องตัดสิน เช่นใน *สามชาย* บทสนทนาโต้ตอบระหว่างพัชรีตัวละครเอกฝ่ายหญิง กับอนุวัตร ลูกชนชั้นสูงที่มีทัศนคติใหม่เช่นเดียวกับทัศนคติทั่วไปในระบอบนั้นสะท้อนให้เห็นทัศนคติที่พยายามยอมรับผู้ดีใหม่ของดอกไม้สดได้อย่างชัดเจน เช่น

“...น้องตั้งใจจะร่วมสมาคมกับเจ้าพวกผู้ดีสมัยใหม่ซึ่งนามตระกูลเพิ่งเกิดเมื่อวานซืนนี้หรือ?...”

“โปรดอย่าพูดเช่นนั้นเลยค่ะ เขาเป็นเพื่อนของน้อง เราเคยเรียนหนังสือร่วมกันมาหลายปีและนิสัยของเขาก็ดีพอที่น้องจะคบเขาได้ ส่วนนามตระกูลของเขานั้นจะเกิดแต่เมื่อไรก็ปล่อยให้มันเป็นธุระของเขาแต่ลำพังคิดว่า ชื่อสำคัญบิดามารดาของเขาประพฤติตัวดีและอุตสาหกรรมตั้งตัวเป็นคนใหญ่คนโตถึงเพียงนี้ เราไม่น่าชมเขาหรือคะ?”

“มันโตขึ้นเพราะเงินต่างหากล่ะ” ... “มีแต่เจ้าพวกตื่นเงินเท่านั้นที่บูชาคนพวกนี้...”

“ที่เห็นว่าน้องเป็นเพื่อนกับคนง่ายเกินไป เช่นยายอะไรลูกพระสมบัดฯ ปู่เป็นคนขายน้ำปลาก็เป็นเพื่อนของน้อง...”

“ถูกแล้ว น้องเป็นเพื่อนกับคนง่ายมาก ไม่เลือกชั้นเลือกตระกูล เลือกแต่เฉพาะความประพฤติดีของเขา น้องไม่เห็นว่ตระกูลสูงจะวิเศษกว่าตระกูลต่ำอย่างไร ถ้าหากผู้ที่อยู่ในตระกูลสูงนั้นไม่ประพฤติตัวให้สมกับตระกูล...”^๒

^๒ ดอกไม้สด. *สามชาย* (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๑๑๖ – ๑๑๗.

บทสนทนาตอนนี้สะท้อนให้เห็นสภาพสังคมที่การศึกษาขยายตัวและทำให้ “ลูกผู้ดี” มีสกุลต้อง
สมาคมกับสามัญชนหรือลูกของผู้มีอิทธิพลทางเศรษฐกิจ แต่การแบ่งชั้นวรรณะด้านชาติตระกูลก็ยังคงมี
อยู่ในทัศนะของผู้ดีเก่า ใน *สามชาย* ดอกไม้สดสะท้อนให้เห็นสภาพเปลี่ยนแปลงไปของสมาคมชั้นสูง
และแสดงความคิดเห็นที่ไม่รังเกียจการไร้สกุลรุนชาติ พยายามยอมรับผู้ดีใหม่ โดยเน้นความสำคัญในการ
ตัดสินคุณค่าของคนที่ความประพฤติ อย่างไรก็ตาม ทัศนะที่ยอมรับผู้ดีใหม่ดังกล่าว ก็จะเป็นไปอย่างไม่
หนักแน่นโดยตลอดนัก ในที่สุดเนื้อเรื่องของดอกไม้สดก็มักชี้ให้เห็นว่าพวกผู้ดีโดยชาติกำเนิดหรือชน
ชั้นสูงเด่นกว่าทั้งในด้านกิริยามารยาท ความประพฤติตลอดจนความเป็น “คนดี” ผู้ดีใหม่ไม่ว่าจะได้รับ
การศึกษาหรือมีสภาพความเป็นอยู่เยี่ยงผู้ดีแต่เดิมอย่างไร ก็มีเพียงความมั่งมีอย่างเดียว ทัศนะเช่นนี้
สอดแทรกให้เห็นอยู่ประปราย เช่น “อันที่จริงลูกสาวเจ้าสัว หน้าขาวๆ ใส่ตุ้มหูขาวๆ นั่งรถสวยๆ คู่มือสวย
ดี แล้วก็มั่งมีด้วย ส่วนลูกผู้ดี โดยมากถึงจะสวยก็มี เงินสู้ลูกสาวเจ้าสัวไม่ได้”^๓

คำพูดของ ประวัติ หนึ่งในจำนวน “สามชาย” ซึ่งเป็นชนชั้นสูงตอนนี้สะท้อนให้เห็นว่า แม้ผู้ดีจะ
ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม แต่ก็ยังอยู่ในฐานะเหนือกว่าลูก “เจ้าสัว” แม้ว่าจะพยายาม
ยอมรับ ก็ยังเป็นไปด้วยน้ำเสียงแกล้งเสียดสีและเยาะเย้ย ซึ่งแสดงถึงการยังไม่อาจยอมรับผู้ดีใหม่เหล่านี้ว่า
มีฐานะเท่าเทียมกับผู้ดีผู้นั้นเอง

จึงกล่าวได้ว่า ทัศนะยอมรับผู้ดีใหม่ของดอกไม้สดเป็นเพียงความพยายามยอมรับเท่านั้น ดอกไม้
สดยังคงให้ตัวละครเอกทั้งฝ่ายหญิงและชายเป็นผู้ดีโดยกำเนิด ฝ่ายหญิงเป็นลูกขุนนางเก่า ส่วนฝ่ายชายก็
เป็นลูก “พระยาพานทอง” และยึดอาชีพรับราชการตามค่านิยมดั้งเดิม^๔ แม้บางครั้งดอกไม้สดจะทดลองให้
ตัวเอกเป็นผู้ดีใหม่ก็เป็นไปในลักษณะผูกปม หรือซ่อนเงื่อนงำให้ชวนติดตามเท่านั้น ใน *นี้แหละโลก* จะ
มองเห็นทัศนะต่อผู้ดีใหม่ของดอกไม้สดได้อย่างชัดเจนอีกเรื่องหนึ่ง ดอกไม้สดแนะนำ ทวิช ตัวเอกฝ่าย
ชายของเรื่องด้วยการทำให้คลุมเครือ เพราะทวิชใช้นามสกุลว่า “สกุลใหม่” ทำให้เป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ของ
ผู้ได้รับทราบในครั้งแรกและยังได้รับสมญาว่า “เสี้ย” ก็ทำให้ภาพของทวิชครั้งแรกไม่ผู้ดีนัก

“แล้วทำไมคนมีเงินใช้มากมาย ต้องเป็นเสี้ยทั้งนั้นเชียวหรือ...” พวกลูกขุนน้ำขุนนางที่มั่งมีมาก
นะ ไม่มีหรือ?

“มีหรือ แต่ไม่เท่าพวกเสี้ย...”

“นามสกุลเขาละ... ฟังนามสกุลก็พอจะรู้นี่นา”

“สกุลใหม่” ปชชตอบพร้อมหัวเราะ

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๔๕.

^๔ ในนวนิยายเรื่องอื่นๆ หลัง *สามชาย* ดอกไม้สดหันมาสู่ค่านิยมดั้งเดิมอีก คือตัวเอกฝ่ายชายรับราชการอยู่ใน
ตำแหน่งสูง คือ ระดับคุณหลวงคุณพระ ซึ่งอาจพิจารณาได้ว่า ดอกไม้สดหยิบลักษณะความเป็นไปตามความเป็นจริงมา
เสนอเพราะแนวโน้มส่วนใหญ่ชนชั้นสูงก็ยังคงนิยมรับราชการ ส่วน *สามชาย* เป็นนวนิยายที่ดอกไม้สดมุ่งแสดงความ
คิดเห็นในเชิงนำสังคมด้วยการเสนอค่านิยมใหม่ que เห็นว่าเหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป

“ใหม่แต่ไหนล่ะคะ?” เลขาว่า

“จะไปรู้เขาหรือ...”

...“กลัวใครเขาจะไม่รู้ว่าสกุลใหม่ เวิร์กกรรม”^๕

ส่วน ศัลยา ตัวเอกฝ่ายหญิงในเรื่องเดียวกัน เมื่อได้รับการบอกเล่าว่าทวิชเป็น “เสี่ย” ก็ต้องแปลกใจที่พบว่า

“...เขาออกเสียงอักษร ร. ได้ชัดและแนบเนียนดีแล้วนี่พิศวงว่า การแต่งตัวอย่างเรียบร้อยของพวกเสี่ยนั้นจะเป็นเช่นใดหนอ...”

“ออกแต่ เสี่ยอะไรเรียบร้อยอย่างนั้น น่าจะมาจากยูนิเวอร์ซิตี อะไรสักแห่งหนึ่งเป็นแน่”^๖

ในที่สุดทวิชก็ไม่ใช่ “เสี่ย” แต่เป็นคนมี “สกุลรุนชาติ” คนหนึ่ง ทำให้ภาพของเขาดีขึ้นในหมู่พวกผู้ดีรุ่นเก่า และแม่ศัลยาเอง

“...ฉันว่าแล้ว คุณนี่ราศีแกมิใช่คนต่ำ ใครๆก็ซ้งมาบอกว่าเป็นน้องตาซิด น้องตาซิด”

การได้รู้ถึงวงศาวานของเขาซึ่งท่านเคยรู้จักแล้วหลายคนทำให้เจ้าคุณสรรพกิจฯ มองดูทวิชด้วยความรู้สึกเป็นกันเองยิ่งกว่าเก่ามาก คำพูดของท่านที่กล่าวแก่เขาในเวลาต่อมา จึงฟังดูเป็นที่สนิทสนมยิ่งนัก^๗

การให้ความสำคัญกับสกุลรุนชาติของตัวละครเอกแสดงถึงทัศนะของดอกไม้สดที่ยังเห็นความสำคัญของชาติตระกูล แต่สิ่งที่ดอกไม้สดเสนอเพิ่มเติมคือ ต้องประพฤติดีสมกับชาติกำเนิดด้วย จึงจะเป็นผู้ดีแท้จริง บทบาทของผู้ไม่มี “สกุลรุนชาติ” เช่น ชิด ใน *นี่แหละโลก* จึงเป็นบทที่ชวนให้ขบขันและบางตอนชวนให้สมเพช บางครั้งยังทำให้เห็นว่า ชิดเป็นนายทุนนายหน้าที่เห็นแก่ได้และไม่มีมารยาท ซึ่งกล่าวได้ว่ามีลักษณะทำนองเสียดสีและถากถางพวก “ไร้สกุลรุนชาติ” อยู่ในที่

ในขณะที่สังคมและเศรษฐกิจมีการเปลี่ยนแปลงซึ่งส่งผลกระทบต่อไปถึงชนชั้นสูงหรือผู้ดีตกต่ำลง ความหมายของคำว่าผู้ดีเริ่มเลอะเลือนเพราะการเข้าสมาคมชั้นสูงของพวกผู้ดีใหม่ ดอกไม้สดได้เสนอความหมายของผู้ดีไว้อย่างชัดเจนว่า ผู้ดีนั้นเป็นด้วยการปฏิบัติ รู้จักอดกลั้น ไม่โอ้อวดกับความยากลำบากที่ได้รับ รู้จักควบคุมตนเอง รู้จักการเป็นนายคน และเป็นที่พักของผู้ที่อยู่ในความรับผิดชอบ ในนวนิยายเรื่อง *ผู้ดี* ดอกไม้สดยกคาถาเปรียบเทียบนำเรื่องเพื่อให้ความหมายของผู้ดีว่า “พราหมณ์..... ฯลฯ บุคคลหา

^๕ ดอกไม้สด, *นี่แหละโลก* (พระนคร: แพร่พิทยา, ๒๕๐๕), หน้า ๖๑-๖๒.

^๖ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๔.

^๗ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๔-๕.

ชื่อว่าพราหมณ์เพราะชฎา (มุ่นมวยผม) หรือโคตรหรือกำเนิดไม่ สัจจะและธัมมะมีในผู้ใด ผู้นั้นแลชื่อว่า สะอาดด้วย ทั้งชื่อว่าเป็นพราหมณ์ด้วย...”^๔

ภาพเปรียบเทียบตัวละครที่แตกต่างกันอย่างตรงข้ามระหว่างวิมล ตัวเอกฝ่ายหญิงกับ สุดใจ ผู้เป็น ลูกพี่ลูกน้องในเรื่อง *ผู้ดี* เป็นความตั้งใจที่จะแสดงให้เห็นว่า ผู้ดีที่แท้จริง ไม่ว่าจะมั่งมีหรือยากจนก็ยังคง วางกิริยาเป็นผู้ดี โดยไม่ปรีปากบ่น หรือ “ตีโพยตีพาย” กับฐานะที่ตกต่ำลง ข้ออ้างของสุดใจที่ว่าไม่สามารถวางตนเป็นผู้ดีได้ก็เพราะความยากไร้ ไม่มีป่าว “รองมือรองตีน” เป็นข้ออ้างของผู้ที่ไม่ใช่ผู้ดีอย่างแท้จริง ฐานะทางเศรษฐกิจไม่ใช่เครื่องจำกัดความเป็นผู้ดี เพราะผู้ดีย่อมรักเกียรติของผู้ดีเหนือสิ่งอื่นใด การอ้างถึงความอยู่ดีธรรมของสุดใจคล้ายกับจะพาดพิงถึงความอยู่ดีธรรมที่คนทั่วไปมักกล่าวถึงว่าผู้ดี ก่อให้เกิดความอยู่ดีธรรมในสังคม ดอกไม้สดความภาพของสุดใจผู้ “ตีโพยตีพาย” กับความขัดสนของตน ไว้อย่างจงใจให้เห็นความต่ำต้อยกว่าของสุดใจเมื่อเทียบกับวิมล ผู้สามารถวางตนเป็นผู้ดีได้อย่าง สม่ำเสมอไม่ว่าในยามมั่งมีหรือยากจน

ใน *ผู้ดี* ดอกไม้สดยังให้ภาพของผู้ดีในอุดมคติคือ พระยาพลวัตวิธการผู้กระทำความดีเพื่อความ ดี มิใช่เพื่อเหตุอื่น หรือเพื่อหวังผลตอบแทน และเต็มใจทำทั้งที่ผู้ที่เขาทำดีให้ นั้น ไม่ได้ล่วงรู้การกระทำ ของเขาเลย การให้ความดีช่วยต่อความดี คือ การประพடுத்தีของวิมล ทำให้พระยาพลวัตฯมองเห็นความดี และทำดีสนองเธออีกต่อหนึ่ง เป็นการสร้างโครงเรื่องที่เป็นเหตุเป็นผลมากกว่าการให้รางวัลตัวละครด้วย การพบความสุขสมหวังโดยไม่ได้ให้เหตุผล ดอกไม้สดชี้ให้เห็นว่า เหนือกว่าผู้ดีเช่นวิมล ยังมีผู้ที่เป็นผู้ดี อย่างแท้จริง คือ พระยาพลวัตฯ เป็นผู้รับหน้าที่ตอบสนองการกระทำดีของวิมล ไม่ใช่เทวดาที่บันดาลให้ เป็นการให้รางวัลตอบแทนความดีอย่างมีเหตุมีผลเช่นนี้ ส่วนหนึ่งทำให้นวนิยายของดอกไม้สดเรื่องนี้ สมจริงมากยิ่งขึ้น แม้ว่าตัวละครเช่นพระยาพลวัตฯ จะเป็นตัวละครในอุดมคติมากกว่าจะเหมือนชีวิตจริงก็ตาม

นวนิยายของดอกไม้สดเปรียบเสมือนเสียงสะท้อนจากผู้ดีในระยะที่สังคมกำลังมีการ เปลี่ยนแปลง แม้ว่าสถานภาพของผู้ดีจะลดความมั่นคงลงไปบ้าง แต่การยึดมั่นในความเป็นผู้ดี ก็ยังคง เป็นไปอย่างแน่นแฟ้น ดอกไม้สดได้นิยามความหมายของผู้ดี ให้ชัดเจนขึ้น เพื่อสอดคล้องกับสภาพที่ เปลี่ยนแปลงไปของสังคม

ความเปลี่ยนแปลงด้านเนื้อหาในนวนิยายของดอกไม้สด ซึ่งเป็นผลกระทบมาจากการ เปลี่ยนแปลงทางสังคมนี้ทำให้นวนิยายไทยมีพัฒนาการในไปอีกขั้นหนึ่ง ในด้านที่เป็นภาพสะท้อนของ สังคมในระยะที่เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างค่อนข้างแจ่มชัด

ลักษณะที่สาม บทบาทใหม่ของตัวละครฝ่ายหญิง นวนิยายของดอกไม้สดสร้างพัฒนาการที่ สำคัญให้กับนวนิยายไทยอีกลักษณะหนึ่ง คือ การให้ความสำคัญกับตัวละครฝ่ายหญิงซึ่งมีลักษณะ ต่างไปจากค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงที่มีมาแต่เดิม ตัวละครฝ่ายหญิงโดยเฉพาะตัวเอกมักเป็นหญิงที่ได้รับการ ศึกษาอบรมแบบสมัยใหม่ อาจเป็นผู้ได้รับการศึกษาจาก “คอนแวนต์” หรือเคยใช้ชีวิตวัยเด็กใน

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๘๔.

ต่างประเทศ ทำให้รู้จักการสมาคม มั่นใจในตัวเองพอสมควร ทั้งนี้ตัวละครเอกฝ่ายหญิงในนวนิยายแต่ละเรื่องของดอกไม้สดจึงมีเอกลักษณ์เฉพาะตัว และมีพัฒนาการเป็นลำดับไปในแต่ละเรื่อง

อันที่จริงการให้ตัวละครเอกฝ่ายหญิง เป็นผู้ได้รับการศึกษาอบรมแบบใหม่ ซึ่งเป็นอิทธิพลมาจากวัฒนธรรมตะวันตก เป็นลักษณะที่ปรากฏในนวนิยายของดอกไม้สดมาแล้วตั้งแต่ก่อน พ.ศ. ๒๔๗๕ เช่น นิจ ในเรื่อง นิจ และที่ชัดเจนที่สุดคือ นุช ใน *กรรมเก่า* นุชได้รับการศึกษาอบรมแบบตะวันตก ดอกไม้สดปูพื้นฐานให้ดูสมจริง โดยให้นุชเคยใช้ชีวิตเด็กในต่างประเทศ นุชจึงมีลักษณะของหญิงตะวันตกที่มีลักษณะบางอย่างตรงข้ามกับหญิงไทย เช่น สามารถเข้าสมาคมได้โดยไม่เคอะเขิน เปิดเผย ร่าเริง มีความคิดเป็นของตนเอง และรู้จักแสดงความคิดเห็น เมื่อเปรียบเทียบกับอัมพรในเรื่องเดียวกัน อัมพรเป็นคนสงบเสถียร เก็บความรู้สึก เข้าสมาคมไม่เก่ง เคร่งเครียดกว่าอายุจริง อายุ ๒๐ ปี แต่ดูเป็นผู้ใหญ่กว่าอายุ ตรงข้ามกับนุชที่อายุ ๑๖ ทว่าดูเป็นเด็กกว่านั้นและมีลักษณะที่เด่นกว่าของหญิงแบบไทย คือ รอบคอบ สุขุมกว่า การให้ตัวละครเอกเป็นหญิงที่ได้รับการอบรมแบบใหม่ แสดงถึงความเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยมเกี่ยวกับผู้หญิงและอิทธิพลของวัฒนธรรมตะวันตกอย่างเห็นได้ชัด

ในนวนิยายของดอกไม้สดหลัง พ.ศ. ๒๔๗๕ เริ่มจาก *สามชาย* พัชรีตัวเอกฝ่ายหญิงยังคงเป็นผู้ที่ได้รับการอบรมแบบลูกเจ้านาย หรือขุนนาง แต่เนื่องจากได้รับการศึกษา พัชรีจึงเข้าสมาคมได้ มั่นใจในตัวเอง และเก่งกาจบ้านการเรือนไปด้วย เมื่อเทียบกับอรุณน้องสาวของรัตนในเรื่องเดียวกัน อรุณเป็นผู้หญิงที่ได้รับการอบรมตามแบบฉบับของไทยดั้งเดิมทุกประการ จึงมีบทบาทเป็นผู้ตามหรือข้างเท้าหลังเสมอ เมื่ออยู่ในบ้านก็ไม่ใช่ตัวของตัวเอง เมื่อมีคู่รักก็เป็นฝ่ายตามอีก ดอกไม้สดมักให้ภาพเปรียบเทียบระหว่างหญิงในสังคมใหม่กับหญิงที่ได้รับการอบรมแบบเก่าเสมอ ทำให้มองเห็นความแตกต่างของหญิงที่ได้รับการอบรมสองแบบได้ชัดเจน และดอกไม้สด ยกย่องหญิงแบบแรกแม้ว่าจะมีลักษณะบกพร่องอยู่บ้างบางลักษณะ

ลักษณะตัวละครเอกฝ่ายหญิงของดอกไม้สดพัฒนาไปถึงขั้น “ล้ำยุค” ที่สุดในปี พ.ศ. ๒๔๗๗ เมื่อสร้างองงค์ใน *หนึ่งในร้อย* และสุนทร ใน *อุบัติเหตุ* ในระยะนี้จะมีมองเห็น อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกที่มีต่อนวนิยายของดอกไม้สดในด้านการสร้างตัวละคร ดอกไม้สดแสดงให้เห็นอิทธิพลของพื้นฐานการศึกษาอบรมแบบ “ฝรั่ง” ที่จะกำหนดพฤติกรรมของตัวละครให้เป็นไปในลักษณะ “ล้ำยุค” องงค์ใน *หนึ่งในร้อย* เป็นหญิงสมัยใหม่ที่นำสมัยทั้งด้านการแต่งกายและการสมาคม ในสายตาของผู้ใหญ่ เช่น มารดาของพระอรรคคีวิชัย เธอคือ “แม่ประหลาด” ซึ่งนางจะตัดขาดลูกชายทันทีถ้าไปแต่งงานกับเธอ เข้า ส่วนญาติผู้ใหญ่ขององงค์เองก็เห็นว่า พระอรรคคีวิชัย น่าจะ “เอาไว้มืออยู่” เพราะ “ของเราออกเปรี้ยวราวกะปรอท” แต่ความนำสมัยขององงค์ไม่ได้เป็นไปได้โดยปราศจากความคิด เธอมีความคิดเห็นของตนเอง มีความสุภาพอ่อนน้อม พระอรรคคีวิชัยซึ่งเป็นหนุ่มใหญ่ที่เคร่งขรึมประเพณี จึงต้องเปลี่ยนความคิดเห็นเมื่อพบว่าความ “เปรี้ยว” ขององงค์ไม่ใช่การ “ตามสมัย” เพราะเธอแสดงให้เห็นลักษณะที่มีวัฒนธรรม ความฉลาดและ “จัด” ของการแต่งกายถูกกลบเกลื่อนลงเมื่อองงค์สุภาพ และพูดคุยกับคน

สมัยใหม่ด้วยความคิดเห็นใหม่ได้พอ ๆ กับสนทนากับผู้อยู่ใน “หลักเกณฑ์แห่งบรรพบุรุษ” ได้อย่างมีเหตุผล

ดังนั้น อนงค์จึง “เปรี้ยว” อย่างถึงที่สุด โดยการสารภาพรักกับฝ่ายชายก่อน แต่ดอกไม้สดได้ปูพื้นฐานสถานการณ์ที่ทำให้อนงค์แหวกกรอบประเพณีอย่างห้าวหาญนี้โดยระมัดระวัง การกระทำของเธอจึงเป็นการสนองคุณธรรมของพระอรุณคหิวิชัยที่กำลังอกหักและชอกช้ำ จากการทำความดีของตนเอง ความ “เปรี้ยว” ตอนนี้อย่างนี้จึงไม่ได้ทำให้ผู้อ่านแปลกใจมากนัก และการดำเนินอนงค์ยังนับเป็นข้อดี เมื่อเทียบกับการให้รางวัลความดีกับคนทำดี

การสร้างตัวละครให้เป็นหญิงสมัยใหม่ขนาด “ล้ำยุค” ของดอกไม้สดถึงขนาดแหวกค่านิยมและกรอบประเพณีดั้งเดิมอย่างห้าวหาญเช่นนี้ยังแสดงให้เห็นลักษณะ การไม่เห็นด้วยกับการบีบบังคับ หรือกรอบอันรัดกุมของประเพณีบางประการ นับเป็นความรักอิสระเสรีอย่างนักเสรีนิยมระดับหนึ่ง แม้เมื่อกล่าวถึงหญิงรุ่นผู้ใหญ่ที่ได้รับการอบรมแบบเจ้าขุนมูลนายอย่างเคร่งครัด ดอกไม้สดก็มักเสนอตัวละครที่แหวกประเพณีไว้อย่างชื่นชมในความเด็ดเดี่ยว เช่นเรื่องราวของคุณแฉ่ม อาของพัชรี ใน *สามชาย* ที่คัดค้านการบังคับให้แต่งงานแบบคลุมถุงชนจนถึงขั้นผูกคอตาย หรือ คุณแสบ ใน *ผู้ดี* ที่เป็นหญิงสมัยใหม่ ห้าวหาญพอจะแต่งงานกับชายที่กำลังจะแต่งงานอย่างเป็นทางการกับหญิงอีกคนหนึ่งที่พ่อแม่หาให้ เป็นต้น

ใน *อุบัติเหตุ* ดอกไม้สดสร้างหญิง “ล้ำยุค” อีกคนหนึ่ง สุนทรีสะท้อนให้เห็นความเป็นหญิงในอุดมคติที่มีอิสระและทำตามใจตนเองต้องการ สุนทรีดูแลตนเองได้ ไปไหนมาไหนตามสะดวกใจ เมื่อบิดามารดาเสียชีวิต เธอก็อยู่กับบุตรบุญธรรมของบิดามารดาซึ่งเป็นชายหนุ่มในบ้านเดียวกัน จนเป็นที่กล่าวกันว่าทั้งสองคนจะแต่งงานกัน แต่สุนทรีก็ไม่กังวลนักกับข้อกล่าวหา และยังสนุกที่จะแสดงการหยอกล้อฉันคนรักกับประจิตรในบางโอกาสด้วยความมั่นใจในตนเองของสุนทรีที่บางครั้งเกือบกลายเป็นการยกตนว่าเหนือผู้อื่น ทำให้สุนทรีเป็นผู้ใหญ่เมื่ออยู่ในวัย ๒๕ และมีเสน่ห์ การสมาคมที่ไม่ “ถือตัว” กับเพศชายทำให้มีผู้กล่าวว่าเธอ “ช่วยวนเป็นที่หนึ่ง” แต่สุนทรีก็สนุกกับการแสดงความเป็นผู้หญิงเช่นนั้น การรับวัฒนธรรมตะวันตกของสุนทรีเป็นไปอย่างไม่ “ครึ่ง ๆ กลาง ๆ” เธอเลือกคู่ด้วยตัวเอง โดยคำนึงถึงความเหมาะสมด้านการเงินด้วยนอกจากความรัก ภาพเปรียบเทียบของสุนทรีกับงามพิศ ใน *อุบัติเหตุ* ทำให้เห็นได้ชัดว่า แม้งามพิศจะอายุ ๑๘ สุนทรีอายุ ๒๕ แต่ความเป็นหญิงสมัยใหม่ทำให้สุนทรีมีเสน่ห์กว่างามพิศ ซึ่งเป็นสาวรุ่น ทั้งนี้เพราะความเป็นตัวของตัวเองของหญิงสมัยใหม่ซึ่ง “ดอกไม้สด” ให้คะแนนมากกว่า งามพิศจึงเป็นภาพของหญิงไทยแบบฉบับที่ไม่รู้จักการสมาคม ไร้เดียงสา และไม่รู้จักการเข้าสังคม

สภาพชีวิต ความเป็นอยู่และวิถีชีวิต ตลอดจนการศึกษาอบรมตัวละครในนวนิยายของดอกไม้สดสะท้อนให้เห็นสภาพสังคมไทยส่วนหนึ่งซึ่งอยู่ในระยะที่ได้รับวัฒนธรรมตะวันตก อันมีผลสืบเนื่องไปถึงความเปลี่ยนแปลงด้านค่านิยม เช่น ค่านิยมเกี่ยวกับหญิงที่เคยถือว่าต้องสงบเสงี่ยมเรียบร้อยอยู่ในกรอบของประเพณีอันดีงาม ได้กลายมาเป็นความนิยมหญิงที่สามารถปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมสมัยใหม่ได้ รู้จักใช้ชีวิตให้เข้ากับการดำเนินชีวิตที่เปลี่ยนไป ด้านค่านิยมเกี่ยวกับความรักและการแต่งงาน หญิงเริ่มตัดสินใจแต่งงาน โดยหาคู่เอง และสำหรับหญิงที่มีความเป็นตัวของตัวเองก็ไม่ได้คิดถึงแต่เพียงความรักเท่านั้น แต่ยัง

พิจารณาความเหมาะสมด้านอื่น ๆ เช่น ฐานะทางการเงิน เป็นต้น อย่างไรก็ตาม **ค่านิยมหรือลักษณะของตัวละครของดอกไม้สด (ยกเว้น *นี้แหละโลก*)** ก็เป็นทัศนะและค่านิยมในอุดมคติของดอกไม้สด มิใช่ภาพสะท้อนของสังคมทั้งหมด ตัวละครฝ่ายหญิงที่มีลักษณะเป็นอุดมคติตั้งแต่พัชรีใน *สามชาย* จนถึงวิมลใน *ผู้ดี* แสดงถึงอุดมคติเกี่ยวกับผู้หญิงที่น่าจะเป็นความใฝ่ฝันของหญิงสาวส่วนหนึ่งในสมัยนั้น นวนิยายของดอกไม้สด จึงได้รับความนิยมจากผู้อ่าน นักวิจารณ์ที่มีชีวิตวัยสาวรุ่นเดียวกับดอกไม้สด คนหนึ่งเขียนไว้ว่า

นวนิยายเรื่องนี้เกิดในยุคสมัยที่ข้าพเจ้ากำลังรุ่นสาว ยังมีชีวิตความเป็นอยู่เหมือนสภาพสังคมที่กล่าวถึงในหนังสือเรื่อง *ผู้ดี* ไม่ว่าจะป็นระบบการศึกษา การอบรมเด็ก การดำรงชีวิตประจำวัน สำนวนภาษาที่ใช้วัฒนธรรมประเพณี ค่านิยมของชีวิต และความคิดความรู้สึกของหญิงสาวและพ่อแม่ผู้ใหญ่สมัยนั้น ไม่ว่าจะวิมลจะพูดจะคิดจะทำอะไร เด็กสาวในสมัยนั้นก็เคยคิดเคยพูด และเคยทำมาแล้วตลอดจนการสั่งสอนอบรมจากผู้ใหญ่ก็เป็นไปในทำนองเดียวกัน^๕

แม้ว่าความเห็นดังกล่าวจะเป็นเพียงความคิดเห็นของคน ๆ เดียว แต่อย่างน้อยความคิดของเด็กวัยรุ่นส่วนหนึ่งก็น่าจะคล้ายคลึงกันที่มีลักษณะต้องการเป็นผู้ใหญ่ สามารถรับผิดชอบงานได้อย่างผู้ใหญ่ จดมุ่งหมายอย่างหนึ่งของดอกไม้สดที่ต้องการเขียนนวนิยาย เพื่อสอนหญิงสาวจึงบรรลุผลสำเร็จได้ส่วนหนึ่งดังข้อความที่ยกมา

ดังนั้น อิทธิพลวัฒนธรรมตะวันตกซึ่งปรากฏในนวนิยายของดอกไม้สด จึงให้ภาพสะท้อนของสังคมที่มีวัฒนธรรมแปรเปลี่ยนไปของไทย ในทางตรงกันข้ามยังสะท้อนให้เห็นทัศนคติในเชิงอุดมคติของดอกไม้สดเองที่กล่าวแทนหญิงสาวหนึ่งของสังคมสมัยนั้น และที่สำคัญก็คือ พัฒนาการตัวละครฝ่ายหญิงในนวนิยายของ “ดอกไม้สด” แต่ละเรื่องได้สร้างความเปลี่ยนแปลงให้นวนิยายไทยในด้านการสร้างตัวละครฝ่ายหญิง

นวนิยายของดอกไม้สดสืบเรื่อง (*ไม่นับ วรรณกรรมชิ้นสุดท้าย*) ได้สร้างพัฒนาการที่สำคัญในช่วงที่นวนิยายไทยเริ่มย่างเข้าสู่ยุคที่มีลักษณะเป็นตนเอง ดอกไม้สดเริ่มวางรากฐานนวนิยายชีวิตครอบครัวในวงการนวนิยายไทยด้วยการเสนอภาพชีวิตของชนชั้นสูง แม้ว่าจะเป็นภาพของสังคมส่วนเล็กๆ ส่วนหนึ่ง แต่ก็ทำให้มองเห็นวิถีชีวิตที่ได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคม คือการเมือง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม ก่อนข้างเด่นชัด พร้อมกันนั้นก็ได้เผยให้เห็นทัศนคติและอุดมคติของผู้เขียนเองในบางประเด็น เอกลักษณะของนวนิยายของดอกไม้สดมีอิทธิพลต่อนักเขียน โดยเฉพาะนักเขียนหญิงในรุ่นต่อมาหลายคน อาทิ “ร.จันทพิมพะ” และชวงศ์ ฉายะจินดา^๖ นับได้ว่าดอกไม้สดเป็นนักเขียนสำคัญคนหนึ่งในสายธารนวนิยายไทย

วรรณกรรมชิ้นสุดท้าย ของดอกไม้สด กับภาพสะท้อนของสังคมและการเมืองในสมัยรัฐนิยม

^๕ รัญจวน อินทรกำแหง, วรรณกรรมวิจารณ์, เล่มที่ ๓ (พระนคร: ดวงกมล, ๒๕๒๑), “วิจารณ์เรื่องผู้ดี,” หน้า ๑๕๑.

^๖ คำอภิปรายของวิลาศ มณีวัต

“ดอกไม้สด” เขียน *วรรณกรรมชิ้นสุดท้าย* หลังสงครามเสร็จสิ้นไปแล้ว แต่ก็มีจุดมุ่งหมายที่จะสะท้อนสภาพสังคมในระหว่างสงครามและระหว่างที่มีนโยบายรัฐนิยมนับได้ว่า *วรรณกรรมชิ้นสุดท้าย* เป็นนวนิยายเรื่องแรกของดอกไม้สด ซึ่งมีจุดมุ่งหมายที่จะ “จารึกภาพของเหตุการณ์ในสมัยนั้นลงเป็นตัวอักษรให้ทันออกเป็นเล่มในสมัยที่นายฯ สมัยสงครามกลับมามีอำนาจใหม่อีกครั้ง”^{๑๑} แต่ก็ไม่สามารถจะจบลงได้ ทั้งที่มีโครงเรื่องไว้แล้ว “เรื่องใหม่ของฉันเปิดฉากปี ๘๓ ปีคปี ๘๘ ยังไม่รู้เลยว่าเอาอะไรแสดง โครงเรื่องมี ตอนต้นตอนจบมี แต่ตอนกลางยังกะพร่องกะแพร่ง”^{๑๒} จุดมุ่งหมายที่จะสะท้อนสภาพสังคมและการเมืองในการเขียนนวนิยายเรื่องนี้เห็นได้จากการติดตามสถานการณ์อย่างละเอียดและใกล้ชิด ทั้งที่ก่อนหน้านี้ความสนใจเกี่ยวกับเรื่องดังกล่าวของดอกไม้สดมองเห็นไม่ชัดในนวนิยายที่แต่งไว้ ดอกไม้สดเองกล่าวถึงความคิดเห็นและความรู้สึกเกี่ยวกับการเมืองไว้ว่า “ความบ้า แต่ก่อนเก่าถ้าเรื่องเกี่ยวกับเรื่องบ้านเรื่องเมืองต้องบ้าอย่างรุนแรงเสมอ เดียวนี้ค่อยดีขึ้นมากไม่สลัดบัวบาน”^{๑๓}

ดอกไม้สดนำตัวละครในเรื่อง *นี้แหละโลก* มาเสนออีกครั้งและด้วยกลวิธีแบ่งตัวละครให้เข้ากับมหาอำนาจ ๒ ฝ่ายอย่างกลมกลืนกับอุปนิสัยเดิมที่เคยแสดงไว้ใน *นี้แหละโลก* ปชา พี่ชายคนรองของศัลยา ผู้เล็ดร้อน บางครั้งไร้เหตุผล มีลักษณะข่มขู่ในบางครั้ง และยังมีภาพพจน์ไม่สู้ดี เพราะมีภรรยาเก็บก่อนแต่งงานจึงเป็นฝ่ายสนับสนุนเผด็จการอิตเลอร์และญี่ปุ่นซึ่งเป็นฝ่ายอักษะ ส่วนตัวละครฝ่ายดี เช่น ทวิช และพี่ชายที่รับราชการ เช่น มนตรี วินัย รวมทั้งคนชั้นผู้ใหญ่ เช่น เจ้าคุณสรรพกิจ สนับสนุนฝ่ายพันธมิตร เมื่อญี่ปุ่นขึ้นไทย ฝ่ายที่รักชาติและสนับสนุนเหล่านี้ถึงกับน้ำตา “ลูกผู้ชาย” ไหลและเกิดการปะทะทางความคิด รวมทั้งทางด้านส่วนตัวซึ่งมีมาแต่เดิมแล้วอย่างประปราย ส่วนชนวนหมุกสาวเศรษฐีก็พยายามเอาใจญี่ปุ่นด้วยการซื้อเสบียงไปให้ นับว่าเป็นกลวิธีนำความคิดทางการเมืองและสภาพการณ์บ้านเมืองมาสอดใส่ในเนื้อหาของนวนิยายของดอกไม้สดทำได้อย่างกลมกลืนเป็นธรรมชาติพร้อมกันนั้นก็มองเห็นทัศนะสนับสนุนสัมพันธมิตรของดอกไม้สดเองด้วย

ด้านสภาพการเมืองภายในประเทศ ดอกไม้สดใช้ท่วงทำนองเสียดสีแกล้งเล่นนโยบายของ “ท่านผู้นำ” อุปนิสัยของจินตนา พี่สาวของศัลยาซึ่งนิยมการแต่งกายให้งดงามล้ำหน้าผู้อื่น นำมาสอดใส่กับการสนองตอบนโยบายรัฐนิยมได้อย่างเหมาะสมเจาะ ดอกไม้สดวิพากษ์วิจารณ์แกล้งเสียดสีสภาพการปกครองการเมืองในระบุนั้นนับตั้งแต่ต้นนโยบายต่างประเทศ การเตรียมรับสภาพสงครามและที่แสดงไว้อย่างล้อเลียนคือนโยบายรัฐนิยม

ในตอนต้นเรื่อง เมื่อยุพารำพึงถึงเหตุการณ์ส่วนตัวด้านชีวิตการแต่งงานและบ้านเมืองที่หลุมศพของศัลยา ดอกไม้สดเกริ่นเหตุการณ์บ้านเมืองตามลำดับโดยให้สัมพันธ์กับวิถีชีวิตก่อนแต่งงานของยุพา ซึ่งออกจะขี้ยาวและละเอียดตามขั้นตอนอย่างที่ผู้หญิงอย่างยุพาจะจดจำได้แม่นยำ เช่นนั้น สภาพ

^{๑๑} สมภพ จันทประภา, เรื่องเดิม, หน้า ๘๘.

^{๑๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า 91.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า 90.

บ้านเมืองในประเทศกำลังรุ่งเรืองเพื่อกับการสร้างชาติ ขณะที่สถานการณ์ของโลกกำลังรัดตัวเข้ามาทุกที การกระทำของผู้ปกครองประเทศทั้งหลาย อันได้แก่ คณะรัฐบาล ข้าราชการ และประชาชนหมู่ที่เด่นอยู่เหนือประชาชนเหล่านี้ คือประชาชนหมู่ที่คลุกคลีใกล้ชิดกับคณะผู้ปกครองประเทศนั้นเป็นไปในลักษณะ “ล้วนแล้วไปด้วยการเฉลิมฉลอง การประกวด การบูรณะ การสร้างบางอย่างเพื่อความคงอยู่แห่งศิลปะ และวัฒนธรรมบางแห่งเพื่อความ โอ้อ่า แม้แต่สามัญชนที่มีมันสมองเป็นชั้นสามัญที่สุดดังเช่นตัวหล่อนก็พอจะเข้าใจได้ว่า จะเป็นแผนการเตรียมรับและสู้สงครามในอนาคตอันใกล้ไปมิได้เป็นอันขาด” การตั้งกองอาสาชาชาติสันนิบาตช่วยป้องกันและบรรเทาภัยทางอากาศซึ่งเป็นส่วนน้อยนิดที่แสดงถึงการเตรียมการรับสถานการณ์ก็กลับกลายเป็นที่วิพากษ์วิจารณ์ของสังคมผู้หญิงที่คิดไปถึงความบันเทิงและความ “เก๋” มากกว่าจะคำนึงถึงการรับสงคราม

ขณะที่เหตุการณ์บีบรัดตัวมากยิ่งขึ้น ดอกไม้สดได้นำการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และเหตุการณ์ได้อย่างแนบเนียน ทวิชกับยุพาเองได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์บ้านเมืองตั้งแต่การกำหนดการแต่งงานและการใช้ชีวิตครอบครัวจนเขาถึงกับสรุปว่า ทุกสิ่งทุกอย่างมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน “มนุษย์ขนาดตัวแมลงอย่างเราๆ นี้จะถูกสักคนหนึ่งได้หรือไม่ได้ ก็ขึ้นอยู่กับเรื่องของโลกด้วยเหมือนกัน”

ภาพของ “ท่านผู้นำ” ที่มองเห็นได้จากวงสนทนาขณะรับประทานอาหาร แสดงให้เห็นทัศนคติของประชาชนกลุ่มหนึ่งซึ่งเป็นชนชั้นสูงที่มีต่อผู้ปกครองสมัยนั้น ได้อย่างแจ่มชัดและแม้ฝ่ายหญิงที่ไม่เคยต้องการพูดเรื่อง “หนักสมอง” ก็แสดงความเห็นออกมาได้เนื่องจากผลกระทบต่อตนเอง ในขณะที่เสียงเพลง “สวมหมวก” กำลังแว่วมา

“...อย่ารีรอเลยเจ้าเข้ามาช่วยกัน สมานฉันท์สร้างไทยให้เทียมเขา สวมหมวกเถิดจะตำรายสวยไม่เบา...”

“ได้ยืมว่าเมื่อคืนวาน นายมัน นายคง พูดว่า นายจะลาออกจริงหรือ ใครได้ยืมมั่งหรือเปล่า”

สุรางรัตน์อุทานขึ้นทันทีอย่างตกใจ “ตายจริง ผู้หญิงไทยคนไหนไปใส่หมวกผิดแบบเข้าอีกล่ะ”
สุรางรัตน์ เริ่มสันนิษฐานอีก

“ถ้าจะโกรธเรื่องบรรดาศักดิ์ ท่านพญา ท่านเจ้าพระยาหญิง อะไรนั่นนะ เขาวามีคนขัดคอว่าเป็นยี่เก”

...เดี๋ยวจะกล่าวถึงท่านผู้นำต่อไป งานของท่านยังมีอีก ท่านจะมีฐานะเรื่องภาพยนตร์ที่ทหารอากาศเขาจะทำ คือท่านเป็นผู้วางโครงเรื่อง โดยตลอดแล้วท่านเองจะร่วมแสดงเป็นกสิกร...ท่านอาจจะไปแสดงเป็นกสิกรตัวอย่าง คือใส่ที่อบู้ต ไถนาตามแบบอารยประเทศก็ได้”

“ผมนึกว่าจะเกี่ยวกับเรื่องตำแหน่งผู้บัญชาการทหารสูงสุดเป็นคนๆ เดียวกันจะกลายเป็นระบอบเผด็จการ”

“แล้วทุกวันนี้จะไม่ได้เผด็จการ?” สุรางค์รัตน์ถาม “ตามเข้าไปเผด็จการจนถึงในมุ้งแน่ จะบอกให้ผู้หญิงแม่ลูกอ่อนออกจากมุ้งไม่มีเสื้อชั้นใน ตำรวจเข้าไปจับ”^{๑๔}

รายการของนายมัน นายคง เป็นกระบอกเสียงของ “ท่านผู้นำ” ที่มีบทบาทต่อการกำหนดวิถีชีวิตให้ประชาชนตั้งแต่การสวมหมวกที่ “อ่อนวอนให้เลิกเบเรต์หรือผ้าวดเสียดีกแล้ว จำเพาะเจาะจงให้ใส่หมวกมีปีก” จนสุรางค์รัตน์กล่าวว่า “วินัยเขาว่าที่ลูก รัฐบาลควรจะต้องโรงงานทำหมวกแล้วก็ให้ผู้หญิงใส่หมวกแบบไหนก็ป้อนออกมาให้เสร็จเลย” บทบาทของนายมัน นายคง มีตั้งแต่การใช้ชีวิตจนถึงการแถลงนโยบายระดับประเทศ

“...แน่ละซี” เสียงบุหราดดังยิ่งขึ้น “นี่จะ เมื่อ ๒-๓ วันมานี้เองแหละ นายมัน นายคง ยังพูดว่าเมืองไทยนี้ยังงี้ก็หนีสงครามไม่พ้น”

“นายมัน นายคงอีกแล้ว” มนตรีว่า ลูกจากที่นั่นซ้าๆ...เรื่องของนายมัน นายคง ก็คิด เชื้อ ฟังตามแต่ นายมัน นายคง จะสั่ง ลงท้ายก็ชวนแต่งตัว...ไปกินข้าวดีกว่า”^{๑๕}

รัฐนิยมด้านการแต่งกายอันจะเป็น “วิถีทางไปสู่ความเป็นอารยประเทศ” ดังเพลงเชิญชวนว่า “เชิญซิคะ เชิญร่วมกันสวมหมวก จะสบายด้วยทั้งสวยหน้าให้อร่ามร่ามน่าดู อีกเชิดชูอนามัยให้มันคง...” กลับเป็นความ “งาม” อีกลักษณะหนึ่งสำหรับมารดาของชิต

...หล่อนเดินห่าง ไปเล็กน้อย แล้วกลับมาพร้อมด้วยหมวกสตรีใบหนึ่งซึ่งหล่อนถือไว้ให้ทวิชดู เห็นเป็นหมวกเย็บด้วยผ้าลูกฟูกสีขาว มีปีกกรอบศირชะ เบื้องหลังทางท้ายทอยเป็นปีกเล็กแคบ ส่วนข้างกว้างขึ้นเล็กน้อย และส่วนตรงหน้านั้นเป็นปีกใหญ่กว้างมีดอกไม้แพรสีขาวประดับที่ตรงขอบใน และมีสายยึดสำหรับรัดคาง “ทายซิว่าหมวกใคร” หล่อนชวนทวิชตอบ หลังจากที่มองอยู่เพียงครู่เดียว “หมวกแม่” พร้อมกันนั้นอาการขันก็ระบายไปทั้งวงหน้า ศรีสมรผู้ซึ่งหันมามองดูด้วย ถามขึ้นด้วยเสียงแสดงความพิศวงและไม่แน่ใจนัก “เอ๊ะหมวกเด็กไม่ใช่หรือคะ”^{๑๖}

เมื่อญี่ปุ่นขึ้น ความขัดแย้งระหว่างตัวละครยิ่งทวีมากกว่าเดิม ผลกระทบจากสงครามที่มาถึงตัว ทำให้พฤติกรรมของตัวละครเปลี่ยนไป ฝ่ายที่คัดค้านญี่ปุ่นฮิดฮัด ฝ่ายสนับสนุนญี่ปุ่นยินดี เมื่อเหตุการณ์ผันแปรไป ประชาชนฝ่ายอักษะก็ถึงกับขัดแย้งแม้แต่กับภรรยาตนเองที่ไม่ได้เกี่ยวข้องกับฝ่ายใด

^{๑๔} ดอกไม้สด, วรรณกรรมชิ้นสุดท้าย (พระนคร: บรรณาการ, ๒๕๑๖), หน้า ๓๑-๓๕.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๓.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๔.

เป็นที่น่าเสียดายว่าดอกไม้สดแต่งเรื่องนี้ไม่จบมิฉะนั้นวงการนวนิยายไทยก็น่าจะมีนวนิยายสะท้อนสภาพสังคมและการเมืองสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๒ และสมัยรัฐนิยมที่สามารถแสดงเนื้อหาทางการเมืองลงไว้ในนวนิยายได้อย่างแนบเนียนไม่ขัดใจด้วยศิลปะการเขียนซึ่งอยู่ในระดับดีของดอกไม้สด

วรรณกรรมชิ้นสุดท้าย ของดอกไม้สด เป็นผลจากการเมืองและสังคมปฏิกิริยาต่อต้านนโยบาย “ท่านผู้นำ” ที่แสดงไว้ในเชิงเสียดสีล้อเลียน เป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่ไม่ได้เคร่งครัดเอาจริงเอาจังกับการต่อต้านนัก เป็นลักษณะ “หยิกแถมหยอก” ทั้งนี้แสดงให้เห็นว่า การเมืองกับวรรณกรรม (หรือนวนิยาย) นั้น มีความผูกพันกันอยู่เพียงแต่จะแสดงให้เห็นชัดเมื่อมี “ตัวเร่ง” คือความตึงเครียดของสถานการณ์บ้านเมือง และนวนิยายที่ดีก็มักเกิดขึ้นจากความปั่นป่วนยุ่งเหยิงของสภาพบ้านเมืองนวนิยายที่เกิดขึ้นในช่วงเวลาดังกล่าว สามารถเป็น “คันล่อ” แห่งยุคสมัยนั้นได้เป็นอย่างดี
